

IACOB CIHAC, AUTORUL PRIMULUI TRATAT DE ISTORIE NATURALĂ TIPĂRIT ÎN LIMBA ROMÂNĂ - IAȘI, 1837

prof.univ.dr. **Dana Baran**

Universitatea de Medicină și Farmacie „Gr. T. Popa”, Iași

Abstract

In the Romanian Countries, the XIX-th century evolved under the imperative of national emancipation and development of a far-reaching European humanist and scientific culture in the people's language. That is what enabled, within certain limits, the „Organic Regulations” in Moldavia and Wallachia, and the Habsburgic Enlightenment in Transylvania. Under this quarante-huitard and pro-union climate, the historical Romanian Provinces' intellectual movements defined an epoch of Romanian language high-school education and press beginnings. Doctor Iacob Cihac, a Czech-ascendance Bavarian and adoption Moldo-Wallach, founder of the Physicians and Naturalists' Society in the Moldavian capital (1833), published in Iași, at Albina Printing House, the first Natural History handbook in „Wallach language” on July 10th, 1837. The paper essentially contributed to knowledge spread and Romanian scientific terminology formation.

Keywords: Natural History, Cihac, Societatea Medico-Naturală

Introducere

În Țările Române, secolul al XIX-lea a stat sub imperativul emancipării naționale, a dezvoltării unei culturi umaniste și științifice de anvergură europeană în limba poporului. Este ceea ce au permis, cu anumite limite, „Regulamentele Organice” în Moldova și Valahia, și Iluminismul habsburgic în Transilvania. În acest climat pașoptist și unionist, mișcările intelectualilor din provinciile istorice românești au definit o epocă marcată de începerea învățământului și a presei în limba română. Așa, bunăoară, după editarea, în 1829, a ziarului „Curierul românesc”, de către Ion Heliade Rădulescu, în Muntenia, și „Novitale de la armie”, continuat de „Albina românească”, de către Gheorghe Asachi, în Moldova, în 1837, Ion Barac scoate „Foaia duminicii” la Brașov, iar, în 1838, George Bariț publică „Foaia literară”, care devine, șase luni mai târziu, „Foaie pentru minte, inimă și literatură”. (8, 9) În al treilea deceniu al secolului trecut, problemele prioritare ale cultivării limbii române literare erau încă fixarea normelor limbii literare și îmbogățirea românei cu noi elemente de expresie, care să satisfacă exigențele unei societăți deschise către modernitate. În planul istoriei sociale, acest moment din evoluția limbii române literare corespunde cu perioada de ascensiune a burgheziei, de dezvoltare a învățământului în limba națională, a științei și economiei. Se cunoșteau, până la 1837, atât mai multe lexicoane ori dicționare fie unilingve, fie plurilingve, cât și traduceri. De la

Ienăchiță Văcărescu (1740-1797) exista, între altele, în manuscris, un dicționar român-german și altul german-român; la sfârșitul veacului al XVIII-lea, ardeleanul Aurelius Antoninus Praedetus elaborase un mare „Dictionarii trium lingvarum germano-latina et daco-romana”; de la Paul Iorgovici rămăsese un dicționar quadri-lingv român – german – francez - latin și „Observații de limba rumânească”, apărută la Buda în 1799, în care autorul deplângea absența limbajului științific, motiv pentru care „se cer cuvinte învățate, care acuma în limba noastră, în care nici o învățătură nu florește, nu se cuprind și după județul meu mai bine este a împrumuta așa cuvinte din limba noastră cea de rădăcină decât de aiurea”, pentru că româna este „foarte scurtă de cuvinte”; de la Constantin și Ilie Kogălniceanu, probabil, se păstrase un dicționar francez-român; se adăuga și manuscrisul anonim al unui dicționar francez-grec-român, semnalat de Nicolae Iorga; Ioan Bobb, redactase „Dicționarul rumânesc, lateinesc și unguresc”, I-II, tipărit la Cluj în 1822-1823; de la Ion Budai-Deleanu se păstra un lexicon românesc-nemțesc; lexiconul de la Buda românesc-latinesc-unguresc-nemțesc, datând din 1825, era produsul mai multor contribuții semnate de Vasile Coloși, Ioan Corneli, Petru Maior, Ioan Teodorovici și Alexandru Teodori; Iordache Golescu scrisese, în 1830, „Condica limbii românești”. În spiritul Școlii Ardelene, Maior recomanda, pentru îmbogățirea limbii românești, împrumuturile din „limba lătimească cea corectă”, iar pentru termenii științifici, „de

la surorile limbei noastre”. Atare activități nu se limitau a fi pur lingvistice, ci aveau anvergura politicii culturale din cele trei țări române de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și din primele trei decenii ale secolului al XIX-lea. [8] În contextul amintit, Gheorghe Șincai (1754-1816) realizase cea dintâi traducere a unei „Istории Naturale”, care, însă, nu văzuse niciodată lumina tiparului, impactul său fiind, de aceea, greu de estimat.

[11, 12] Aceasta este perioada în care doctorul Iacob Cihac, bavarezul cu ascendență cehă, moldovalah de adopțiune, ctitor al Societății Medicilor și Naturaliștilor (SMN) din capitala Moldovei în 1833, va publica la Iași, în Tipografia Albinei, la 10 iulie 1837, cel dintâi tratat de Istorie Naturală „în limba valahă”. (Fig. 1) Lucrarea a contribuit esențial nu doar la răspândirea cunoștințelor de ultimă oră din domeniu, ci, deopotrivă, la formarea terminologiei științifice românești. Volumul, numărând 507 pagini, includea 20 de stampe. (Fig. 3-16)

Fig. 1. Istoria Naturală

Pentru prima dată în limba valahă compusă de CH. CZIHAK, Doctor în medicină, profesor de Istorie Naturală la ACADEMIA din Iași (Dedicată Protectorului și a intelectualilor și a învățăturilor în limba națională, Domnitorului MIHAIL STURDZA). Esii, în 10 iulie 1837 în TIPOGRAFIA ALBINEI

Limba română în veacul al XIX-lea

Limba română, vorbită de majoritatea locuitorilor, deși recomandată de Regulamentele Organice să devină una oficială, a cancelariilor și academiilor, era în continuare îngrădită în practică. Motivația adusă era sărăcia nuanțelor și termenilor adecvați pentru exprimarea fie a legiurilor, fie a emoției estetice și a rigorii științifice: de aceea „cu neputință iaste a să muta filosofia și în limba rumânească, pentru sărăcia zicerilor și a numirilor”. În „Lexiconul românesc-nemțesc” (1818), Ion Budai-Deleanu recomandă „învățătura limbelor elinești și lătinești”, deoarece „întru aceste doao limbi să cuprinde toată înțelepția și acolo aflăm temeiul la toată învățătura”. Împrumutul „din limba noastră cea de rădăcină”, găsit necesar, era pe mai departe privilegiat. Alfabetul folosit pentru scrierea românească era încă cel chirilic, iar sistemul de numerotare i se subordona. În secolul al XVIII-lea, Școala Ardeleană va căuta să introducă grafia latină, care, în Principate devine obligatorie doar din 1862. [1, 9] Limba română își căuta, așadar, matca, din toate punctele de vedere. Curentele latinist și italianist, cărora li se opunea curentul istorico-popular, invadau dezbaterile. Conștiința lingvistică era în formare.

Ironie, Alecsandri semnala în 1869 în „Dicționarul grotesc” din «Convorbiri literare» că se contura trecerea, în fapt, de la „întunericul barbarismului” la „ghearele pedantismului”. Exagerărilor latiniste li se vor opune nu doar Hasdeu – autorul celebrului „Etimologicum Magnum Romaniae” –, ci și criticii «junimiști», de care foarte apropiat era și fiul adoptiv al lui Iacob Cihac, filologul Alexandru Cihac (1825-1887). Pe baza unei documentări științifice, -nu foarte riguroase-, acesta întocmise primul dicționar etimologic al limbii române, lucrare larg răspândită în epocă, deși conținea erori și lacune. Tipărit la Frankfurt pe Main, „Dictionnaire d'étymologie daco-romane” includea două volume: „Éléments latins comparés avec les autres langues romanes”, apărut în 1870, și „Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-modernes et albanais”, apărut în 1879. (4, 11) Grație serviciilor aduse de «Dicționar» filologiei românești, Alexandru Cihac a devenit membru de onoare al Academiei Române în 1872, în același an cu doctorul Iacob Cihac, părintele care cu mărinitime îl înfiase. De asemenea, A. Cihac a

obținut premiul Volney al renumitului Institut de France, în 1880. (7) Se poate crede că tocmai seriozitatea preocupărilor lingvistice ale tatălui adoptiv, Iacob Cihac, să fi influențat cariera de filolog a lui Alexandru Cihac.

Primul manual de Istorie Naturală în românește: de la Șincai, la Cihac

„Istoria Naturală”, tipărită la Iași în 1837 de ștab-doctorul Iacob Cihac, a fost privită mult timp drept primul tratat de specialitate în limba română, deoarece, spre deosebire de manuscrisul lui Șincai intitulat „Istoria naturei sau a firei” datat 1806-1808, acesta fusese imprimat și se bucurase implicit de o largă circulație. „Istoria naturei sau a firei” a lui Șincai se păstrează până astăzi la Biblioteca Academiei Române Cluj-Napoca, în manuscris (nr. 422/[1806-1808], 93 pagini și 50 foi albe intercalate, 25 cm x 20 cm) legat din coli a câte 8 file; legătura externă din carton cu piele la cotor; hârtia groasă și dură, cu filigran (dungă transversale și un blazon cu coroană). [12] „Istoria naturei sau a firei” aborda o disciplină nouă pentru învățământul transilvan, pe care o dezvoltă, prelucrând-o și îmbogățind-o cu observații personale, pornind de la manualul lui Helmuth „Volks Naturlehre”, pe care Șincai îl traduce. [11, 12] Manuscrisul era destinat tipăririi și compensării lipsei acute de manuale a școlii românești, atât din Transilvania, cât și din Principate, dar vicisitudinile destinului lui Gheorghe Șincai au făcut, probabil, ca textul să nu poată fi nici editat și popularizat, nici servi ca sursă bibliografică. „Din aceasta cauză, - spunea Valeriu Bologa-, lucrarea lui Cihac prezintă un interes mai mare față de a lui Șincai”. [11] Al treilea manual de „Istorie naturală” și al doilea tipărit a fost opera medicului Iuliu Barasch, fiind editat la București, în 1854, urmat, apoi, de manualul profesorului Simeon Mihali-Mihalescu de la Gimnaziul din Blaj, sub directoratul lui Timotei Cipariu, tipărit la Blaj în 1855 și 1856. Vocabularul lui Șincai integrează termeni populari, cărora caută să le confere rang de limbaj științific, deschizând seria cercetărilor lexicale filologice și naturaliste, care vor fi continuate de Iacob Cihac, Timotei Cipariu, Simion Mihali-Mihalescu, Vasile Popp, Pavel Vasici ș.a. [3, 12] Istoricii au evidențiat o primă

etapă în îmbogățirea lexicului românesc în care s-au folosit elemente latino-romanice, împrumutate direct de la sursă ori prin filieră neogreacă, rusă, germană sau maghiară. Acum predominau calcurile lingvistice, care în perioada următoare vor fi înlocuite treptat prin neologismele corespunzătoare. Etapa a doua în procesul de creare a terminologiei științifice românești începe după 1830, particularizându-se prin numărul foarte mare de împrumuturi din limbile franceză și latină. Mulți dintre termenii proveniți în etapa anterioară din neogreacă, rusă ori germană și care mai păstrau ceva din aspectul fonetic original dobândesc, în special pe baza limbii franceze, forma definitivă în limba română. [8, 13]

Este posibil ca doctorul Cihac să fi fost la curent cu mișcarea filologică și lingvistică din Principate și Transilvania, întrucât SMN din Iași, pe care o coordona, avea membri activi de elită din toate cele trei țări române, care susțineau prin propriile lor demersuri cultura națională. [2, 5, 11] Cihac, savantul de formație germană, apropiat al unor intelectuali ieșeni de marcă, precum Costache Negruzzi, Mihail Kogălniceanu și Gheorghe Asachi, a fost, astfel, cel ce a pus primul la îndemâna tinerilor studiosi un manual tălmăcit într-o română științifică pe care, în mare parte, a trebuit să o creeze. Pornind de la spiritul limbii „valahe”, după cum o numește, Cihac a derivat cuvinte din latinește ori grecește, după modelul german. [5, 11] Limbajul rezultat pare astăzi greoi, uneori ușor ilariant sau forțat, dar a fost un bun început. Ulterior, la Iași, doctorul Constantin Vârnab (1806-1877), militant încă din 1845 pentru unitatea politică a țărilor române, a contribuit în continuare la formarea terminologiei medicale românești, redactând între 1844-1845 „Povățuitorul sănătății și economiei”, întâiul jurnal de vulgarizare medicală din Principate (24 numere), iar, între 1 iulie 1851 și 1853, bisăptămânalul „Foaia Societății de Medici și Naturaliști din Principatul Moldaviei”. Printre colaboratorii constanți s-a aflat un bun cunoscător al numelor populare ale plantelor de leac în limba română: medicul, farmacistul și botanistul de origine ungară Josif Szabó. [2, 5] Se apreciază că lucrarea lui Cihac a îmbinat, deși într-o măsură modestă, simpla traducere din cărți de referință, care circulau în epocă în limba germană, cu date culese și analizate personal despre flora, fauna și mineralele locului; era, deci, „o prelucrare

originală... și cu îndrumare spre cercetare, pomenindu-se uneori animalele și plantele care trăiesc în Moldova”. (Ion Simionescu) [11] Tratatul lui Cihac se adresa nemijlocit studenților Academiei Mihăilene, fondată la Iași în 1835 de bărbați luminați precum Asachi și Kogălniceanu, sub domnia lui Mihail Sturdza. Precursora directă a Universității ieșene, Academia Mihăileană promova limba română în învățământ, iar profesorul Cihac era, așa cum îl va creiona profesorul Gr. T. Popa, -viitor absolvent al Colegiului Național din Iași, fosta Academie Mihăileană, „fermentul neastâmpărat, elementul de trezire a interesului, stimulatorul generației sale în direcția științifică, spirit neobosit și de o rară energie, cu o fenomenală putere de stârnire a oamenilor și de organizare a lucrurilor”. (10)

„Istoria Naturală” a lui Iacob Cihac cuprindea trei capitole: I – Imperia animalelor; II – Imperia plantelor; III – Imperia mineralelor; se adăuga o anexă despre fosile (petrefacte). Partea esențială a operei privind animalele și plantele se orientase după tratatul de Istorie Naturală, conceput din perspectivă anatomo-clinică și publicat în 1779, al lui Johann Friedrich Blumenbach (1752-1840), important naturalist german la cumpăna dintre veacul al XVIII-lea și al XIX-lea, profesor la Universitatea din Göttingen.

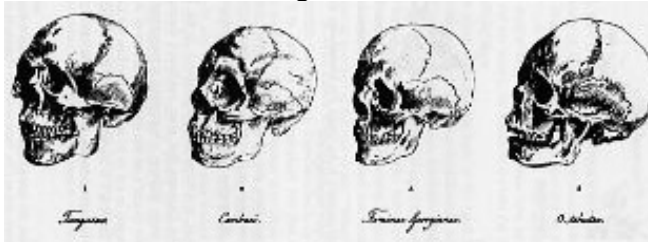

Fig.2 Blumenbach. Cele cinci rase umane

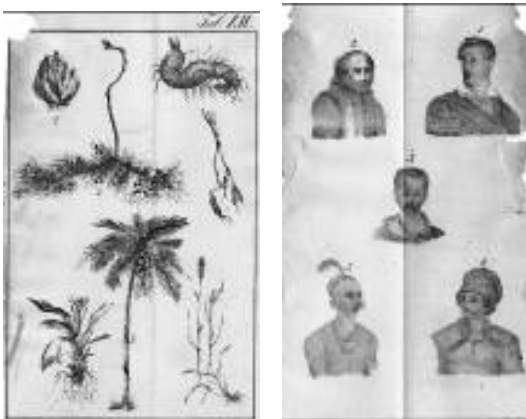

Fig. 3-16. Cihac. Istoria Naturală (1837). Planșe

Ca și Blumenbach, Cihac distingea cinci rase de oameni după forma craniului și a părului, ca și după culoarea pielii, „care însă cu toții să par a să trage de la o turmă”, având, adică, origine comună. (Fig. 2) Cihac evita, totuși, să abordeze teoriile transformiste în vogă. Mineralogia, în schimb, respecta îndeosebi «Lehrbuch der Oryktognosie», din 1833, unul dintre cele mai bune modele care se puteau găsi atunci. Lucrarea aparținea doctorului Johann Rheinhard Blum (1802-1883), privat-docent de mineralogie la Universitatea din Heidelberg, membru al SMN Iași. Cihac a utilizat, însă, și alte izvoare pentru completări, nu totdeauna cele mai inspirate, optând pentru o clasificare deja depășită, la acel moment, a terenurilor și o clasificare a mineralelor mai puțin logică și fondată științific. [3, 11] În mineralogie, a descris 236 de specii minerale, indicând denumirea în limbile germană și franceză, și, uneori, în latină. La unele din specii arată cine și când le-a descoperit. Profesorul, naturalistul și medicul Cihac menționează, în plus, cvartul roșietic, cremenea și ipsosul din Moldova, anhidritul de Târgul-Ocna, fosforitul pământos de lângă Sighet, aragonitul fibros din Transilvania, sarea, săliștrul, piatra acră, magnezia sulfurică, sulfurul ca precipitat din apele de la Strunga, ozocheritul, șereritul, dohotul, cărbunele bituminos de la Ocna și „lucitoriu” de la Comănești. [6, 11]

Cihac a încercat, pe de o parte, să valorifice cuvinte românești, uneori impropriu alese, precum cărbune pentru carbon, alaun pentru aluminiu, argilă pentru mică, var pentru calciu. Pe de altă parte, a încercat să creeze termeni din grecește și latinește: „Fiind limba aceasta încă nu îndestul cultivată spre a se putea rosti deplin despre științe, apoi am fost nevoit a întrebuița multe cuvinte din acea latină și grecească”. [6] În fine, a derivat cuvinte din germană, precum plumb sulfur (sulfură de plumb) ori țincoxid (oxid de zinc), ațid, țirculație, proțes, înlocuind pe «z», respectiv «c» cu «ϕ», conform pronunției nemțești, sau a construit termeni pe calcuri germane, precum varpământ (Kalkerde), cromplumb (Bleichrom). [11, 13] Studiind limbajul din „Istoria Naturală”, geologul ieșean Ion Atanasiu (1892-1949) sublinia meritul deosebit al lui Cihac la formarea „primului vocabular științific românesc”, arătând că din denumirile date mineralelor și metalelor, majoritatea au rezistat, iar din 44 de elemente

chimice, 30 au păstrat denumirea până azi. (11) A fost, așadar, „Istoria Naturală” a lui Cihac „cea dintâi încercare serioasă de a crea un limbaj științific românesc”. Ea a încununat în orașul ce își aniversează în 2008 a 600-a atestare documentară, timidele începuturi ale scrierilor în limba română, datând de la Scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung, trecând prin tradiția cronicarilor, mitropoliților și unor filosofi de rang domnesc precum Neagoe Basarab, Dimitrie Cantemir, Constantin Brâncoveanu, Constantin Cantacuzino.

Bibliografie

1. Armăsar P., Sources françaises pour la Roumanie moderne, în *La francopolyphonie: langues et identités*, Coll. Intern., Chișinău, 2007, 37-41.
2. Baran D., *La Société des Médecins et des Naturalistes de Iasi*, Proc. Int. Cong., Hist. Med., Budapeșt, 2006, 495-500.
3. Bogdan N. A., *Societatea Medico-Naturalistă și Muzeul Istorico-Natural din Iași 1830-1819*, Ed. Tehnopres, Iași, 2004.
4. Boia L., Brown J. Ch., *Romania: Borderland of Europe*, Reaktion Books Ltd, 2001, 53-54.
5. Bologa V. L., Brătescu Gh., Duțescu B., Milcu Șt. M., *Istoria medicinei românești*, Ed. Medicală, București, 1972, 155-158.
6. Cihac Ch. I., *Istoria Naturală*, Tipografia Albinei, Iași, 1837.
7. Leopold J., *The Prix Volney*, Kluwer Academic Press, London, 1999, 202-236.
8. Lupu C., *Lexicografia românească în procesul de occidentalizare latino-romanică a limbii române moderne (1780-1860)*, Ed. Logos, București, 1999, 17-23, 42-47, 50-75, 82-83, 173-200.
9. Netea V., *Filosofia Luminilor, ideologie pentru emanciparea poporului român, în Munteanu R (ed.), Cultura română în epoca Luminilor*, Ed. Univers, București, 1982, 9.
10. Popa Gr. T., *Dezvoltarea spiritului științific în Moldova și contribuția Academiei Mihăilene la această dezvoltare, în De la Academia Mihăileană la Liceul Național, 100 ani, 1835-1935*, București, 1936, 32-40.
11. Pruteanu P., *Iacob Cihac*, Ed. Științifică, București, 1966, 90-98; 99-126.
12. Puiu S., «Istoria naturii sau a firei» de Gheorghe Șincai – cel dintâi manual de istorie naturală în limba română, *Librăria (Anuar)*, Târgu-Mureș, 2004, 1-5.
13. Ursu N. A., *Formarea terminologiei științifice românești*, Ed. Științifică, București, 1962, 74-125, 155-170.